

: фотогр. – (Голодомори).

9. Марочко В. Творці Голодомору // Пам'ять століть. – 2008. – №5–6. – С. 151.

10. Марочко В., Чирко Б. Національні виміри голодомору в Україні 1932 – 1933 рр. // Відродження. – 1992. – № 8.

11. Марочко В.І., Шаталіна Є.П. Голод на Україні (1931 – 1933 рр.) // Український історичний журнал. – 1989. – № 7 – 9, 11, 12; 1990. – №1. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932 – 1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К., 2008. – 604 с., іл.

12. 33-й: голод. Народна Книга-Меморіал / Ред. Л. Коваленко, В. Маняк. – К., 1991. – 584 с.

Володимир Сергійчук

Українська складова Голодомору на Кубані в 1932 – 1933 роках

У статті розглядаються цілеспрямовані репресивні заходи більшовицької влади виключно стосовно українців - корінного козацького населення Кубані.

Ключові слова: Голодомор, Кубань, українці, козаки, більшовицька влада.

. In the article the purposeful repressive events of bolshevist power are examined exceptionally in relation to Ukrainian nation, in relation to the native cossack population of Kuban.

Key words: Holodomor, Kuban, Ukrainians, cossacks, bolshevist power

Останніми роками з'явилося багато публікацій про голодомор на Кубані в 1932 – 1933 роках. І трагедія тамтешніх хліборобів особливо болюча для нас, адже вони в основному – нащадки запорозьких козаків. І саме над ними більшовицька влада розпочала здійснювати нелюдські експерименти на виживання через запровадження з листопада 1932 року так звані чорні дошки. Це коли загони

Червоної армії та ОДПУ оточували щільним кільцем козацькі станиці, не випускаючи з них людей, – тобто прирікали їх на вимирання, оскільки хліб і худобу заздальгідь було забрано.

Становище в одній з них – Незамаївській, де з 12.133 мешканців під час перепису 1926 року 10.150 віднесло себе до українців, яскраво ілюструється спогадами В. Пушка: «... найбільше мабуть погибло люду в Незамаївській, бо не любили тут колхозів і свій хліб не хотіли віддавати задарма. І то ясно, бо добре жили у нас всі козаки. Ще до революції на кожного сина добрячий шмат землі получали, а земля була гарна, ще й всі роботящі були.

Спочатку у нас розкулачили зажиточних козаків та й вислали кілька сотень сімей у Казахстан. Потім почали і козаків середньої зажиточності лякати, ще й батька (був вчителем) в станичному советі принуждали агітувать за колхози. Та козаки не йшли. Пізніше стали хліб відбирати, а люди його ховали.

Через таке сопротівленіє прибули у станицю з войском лєнінградські робочі (один поселився в нашій хаті) та й в кінці літа 1932 всіх здорових чоловіків арештували і позамикали у магазинах на базарі. Через 2 дні вночі всю «козацьку братію», у тому числі і 5-тьох моїх дядьків маршем відправили до Тихорецька, а там поїздами у Сибір. Лєдь батько випросив, щоб діда залишили на його попечітельство, як старого і хворого. Із того заслання в кінці 30-х повернулося не більше сотні козаків(серед виживших і один мій дядько Филип), а остальні там вимерли (чи їх вистріляли).

Тож станиця лишилася без козаків, тоді її окружили войском із кавказців (бо через стару вражду вони не любили козаків), а робочі з Росії пішли походом по станиці із ціпками – вишукували харчі. Позабирали геть чисто все, навіть буряки і семечкі гарбузові по хатах. Це значило, що станиця записана на чорну дошку, котру повісили на стансоветі і намалювали на ній «Черепаху» – медленно ростуть проценти. Тож їсти не було чого, втекти зі станиці люди через войско не могли, а сил бунтувать не було (козаків здорових повивозили).

Зимую 1933 почався страшний мор. Ми лєдвє вижили дякуючи пів мішку пшона. Люди вимирали цілими сім'ями по хатах, як заглянеш у вікно якоїсь хати,

а там рядами лежать трупи. Багато хто вмирав на улиці, іде-іде, сяде – і готовий.

Ранньою весною солдати почали стягати трупи станичників до великих ям. Перед цією катавасією було у станиці більше 15 000 чоловік, а вижило не більше третини. Отак губила козаків совецкая власть.

У меншій мірі, але і пізніше репресували колишніх козаків. Вистачало звичайного доносу, щоб підвести під розстріл будь-якого козака, що колись воював проти Радянської влади [13, с. 24].

Особливо трагічною була доля станиці Полтавська, яка ще з 1917 року стала одним з центрів українського відродження на Кубані і де вже з 1921 року діяв Перший Всеросійський український педагогічний технікум, який два роки очолював видатний український патріот Микола Міхновський. Тож коли 2 листопада 1932 року на нараді в Північно-Кавказькому крайкомі ВКП (б) за участю представників Москви Кагановича і Мікояна постало питання про заведення чорних дощок, то із залу пролунало: «Відомо, що на Північному Кавказі найважча станиця Полтавська, найбільш контрреволюційна, звідки все і починається. І тов. Мікоян знає цю станицю. Треба про неї сказати» [8, арк. 94].

Відгукуюсь на цю пропозицію, тодішній перший секретар крайкому ВКП(б) Борис Шеболдаєв одразу ж заявив, що начальник крайового управління ОДПУ Піляр вживе заходів. І як свідчать документи про так званий саботаж хлібозаготівель, розіслані особисто Й. Сталіним для ознайомлення більшовицької партноменклатури, вже 2 листопада 1932 року начальник особливого відділу 9-ї Донської дивізії Кочергинський допитував козака Полтавської Корнія Гриценка щодо наявності в станиці контрреволюційної організації. Як можна довідатися з протоколу допиту цього хлібороба, провідником українського самостійництва в Полтавській у 1917 – 1919 роках був отаман Григорій Омельченко, авторитетними серед козацтва були також Федот Шаповал, Василь Назаренко, Іларіон Ковтун, Никифор Прищенко, Павло Юрченко, Пимон Шкіль, Павло Марченко, Василь Білик. Останній, до речі, в роки колективізації неодноразово нагадував козакам Полтавської про те, що вони свого часу не послухалися свого отамана Омельченка, котрий передбачав: «радянська влада принесе козацтву злидні й

розорення». Відтак, мовляв, «дурнями ми були, що не послухалися його заклику до кінця боротися з більшовиками. Збулися всі передбачення Омельченка. Втратили ми свою козацьку волю. Кращих людей козаків відірвали від своїх родин – вислали, і господарства наші розорені. Нам треба триматися міцно єдиним фронтом. До колгоспу не вступати, не сіяти жодної десятини, оскільки влада відібрала в нас худобу, тягло й інвентар, хай на полях росте бур'ян» [6, арк. 13].

Систематична агітація проти колгоспів, яку вели вказані козаки на чолі з Василем Біликом, створила революційну ситуацію в Полтавській, в результаті якої в березні 1931 року в станиці стався «бабський бунт», спрямований проти колективізації й супроводжуваний розгромом колгоспного майна. 8 листопада 1932 року згаданий Піляр, керівник ОДПУ на Північному Кавказі, доповідав про репресії щодо української станиці Полтавська, котра «протягом усіх років існування Радянської влади на Кубані була однією з найбільш контрреволюційно активних, очолюючи контрреволюційну організовану діяльність у районі» [23, с. 530].

У ході здійснення нової каральної акції одразу ж після вищезгаданої ростовської наради було заарештовано 479 осіб, крім того, в ніч на 8 листопада 1932 року ще 240 мешканців Полтавської [23, с. 530].

Серед заарештованих були названі вище національно свідомі Василь Білик, Пимон Шкіль і Іларіон Ковтун, котрі на допитах підтвердили свою приналежність до активних противників більшовицької влади, а також козаки Никифор й Олексій Линські, Никифор Кучма, Василь Уразка, Йосип Ковтун, Трохим Капуста, Спиридон Павленко, Іван Левченко, Федір Летюк, Пимон Нудьга й сотні інших [6, арк. 11].

А далі більшовицька влада вже депортувала нащадків козаків куреня Полтавського Війська Запорозького ешелонами. Так, з 5 по 7 грудня 1932 року зі станиці Полтавська відправлено 208 родин в кількості 1097 осіб, які направлялися на станцію Осокарівка в Казахстані [10].

І тільки тоді з'являється офіційна директива про виселення станиці

Полтавська. Постанова ЦК ВКП(б) і Ради Народних Комісарів СРСР «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі і в Західній області» від 14 грудня 1932 року, якою санкціонуються репресії – аж до розстрілу – щодо тих, хто нібито саботує здачу зерна державі, не тільки вказує «Северокавказскому крайкому и крайисполкому, что легкомысленная, не вытекающая из культурных интересов населения, не большевистская «украинизация» почти половины районов Севкавказа при полном отсутствии контроля за украинизацией школы и печати со стороны краевых органов дала легальную форму врагам советской власти со стороны кулаков, офицерства, реэмигрантов-казаков, участников Кубанской Рады и т. д.» [7, арк. 237], а й ставить завдання з метою розгрому спротиву хлібозаготівель куркульських елементів і їх партійних і безпартійних прислужників» вдатися до цілого ряду репресивних заходів, що стосуються тільки української нації:

«а) Выселить в кратчайший срок в северные области СССР из станицы Полтавской (Северный Кавказ), как наиболее контрреволюционной, всех жителей за исключением действительно преданных совласти и не замешанных в саботаже хлебозаготовок колхозников и единоличников и заселить эту станицу добросовестными колхозниками-красноармейцами, работающими в условиях малоземелья и на неудобных землях в других краях, передав им все земли и озимые посевы, строения, инвентарь и скот выселяемых...

д) Немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов «украинизированных» районов, а также все издающиеся газеты и журналы с украинского языка на русский язык, как более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык. ЦК и СНК обязывают крайком и крайисполком срочно проверить и улучшить состав работников школ в «украинизированных» районах» [7, арк. 237].

Усвідомлення суті цього директивного документа і дає нам підставу говорити про геноцид саме українського народу, бо в постанові ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 14 грудня 1932 року «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі і в Західній області» не йдеться про припинення коренізації,

скажімо, білорусів, котрих було дуже багато в останній, тобто на нинішній Смоленщині. Не йдеться в ній і про виселення білоруських сіл Смоленщини, де також не виконувалися плани непосильних хлібозаготівель.

Це тільки в розвиток московської директиви постановою президії Північно-Кавказького крайового виконавчого комітету від 26 грудня 1932 року передбачалося:

«1. Немедленно приостановить дальнейшую украинизацию во всех районах и станицах Северо-Кавказского края.

2. Перевести к 1-му января 1933 года все делопроизводство советских организаций в станицах и районах на русский язык.

3. В 3-дневный срок перевести все украинизированные газеты на русский язык, а также листовки, брошюры, стенгазеты, многотиражки и прочую литературу, выходившую на украинском языке, и в дальнейшем издавать их на русском языке.

4. Перевести преподавание на всех работающих краткосрочных курсах (советских, педагогических, колхозных и т. д.) на русский язык.

5. Предложить КрайОНО подготовить необходимые мероприятия для перевода к осени 1933 г. преподавания во всех школах на русский язык и по укреплению учительского состава украинизированных школ и предоставить на обсуждение Президиума СККрайисполкома.

6. Радиовещание на украинском языке прекратить.

7. Обязать РИКи разъяснить настоящее решение на общих собраниях и Пленумах Советов» [4, арк. 614].

Після того, як крайові власті продублювали ухвалу Кремля, вони розгорнули вже широкомасштабну депортацію нащадків запорозьких козаків з Полтавської: станом на 19 грудня з Полтавської вже було виселено 2158 родин у кількості 9.187 осіб. Згідно зі спецповідомленням ОДПУ станом на 26 грудня 1932 року депортація продовжувалася: «25 и 26 декабря отправлено 2 эшелона с выселяемыми. В обох ешелонах отправлено 886 семей – 3825 человек» [22, с. 611].

Але оскільки план хлібоздачі всерівно не виконувався, то секретар Слов'янського райкому ВКП(б) заявив на крайовій селекторній нараді: «Придется еще раз пустить кровь, еще раз ломать хребты по-настоящему так, чтобы это чувствовалось и отражалось на работе по выполнению плана хлебозаготовок» [22, с. 25 – 26].

Водночас на території Північного Кавказу поширювалася спеціальна брошура «За что станица Полтавская выселяется в северные края», яка виправдовувала брутальну депортацію корінних хліборобів Кубані.

Один з комуністів-червоноармійців, посланих у ті дні в станицю Полтавську, хвалився «сумлінням» своїх соратників: «Мы за несколько дней нашли 475 ям с пшеницей, отобрали 1280 сабель, 50 пик, около 200 винтовок, 700 наганов и десятки ящиков патронов разных систем. За это станицу выслали на Соловки (в дійсності в Осокарівку. – В. С.) – 2250 семей, или 12500 человек, порядочное количество казаков уже расстреляли, и многие еще подлежат расстрелу... Станица Полтавская на военном положении» [20, с. 117].

Відтак 31 грудня 1932 року появляється постанова: «Снять с черной доски ст. Полтавскую (Славянского района) ввиду законченного выселения ее жителей из пределов края и заселения ее колхозниками, переселенными с Севера.

Поручить крайисполкому переименовать эту станицу, учтя желание вновь вселившихся...» [20, с. 614].

У ті дні до Полтавської почали прибувати і переселенці-колгоспники з Уралу, Московської й Ленінградської областей, Білорусі, звільнені в запас червоноармійці й ветерани ОДПУ – по 350 з Ленінградського, Білоруського й Московського військових округів, 250 – з Українського і 200 – з Приволзького. Наприкінці місяця їх уже налічувалось тут понад дві тисячі. У перейменованій на Красноармейську Полтавській почав виходити бойовий листок «Красноармейская звезда». На це перейменування крайова газета «Молот» відгукнулася таким пасажем: «Нет больше «черной станицы» Полтавской, а есть цветущая станица Красноармейская».

В іншому випуску цієї газети на першій сторінці великими літерами було

набрано: «Нет больше станицы Полтавской – националистического кулацко-петлюровского гнезда на Кубани! Есть станица Красноармейская – верная опора советской власти и колхозного строя!» [18, с. 124].

Як свідчить російський дослідник В. Чуркін, операція по знищенню українства на Кубані й заселення її вихідцями з російської глибинки планувалася заздалегідь і розроблялася до дрібниць. Так, за тиждень до депортації станиці Полтавської заступник наркома з військових і морських справ СРСР Михайло Тухачевський підписав таємну директиву, якою передбачалося до 10 січня 1933 року здійснити набір «особенно надежных в политическом отношении» серед тих, хто був в армійських рядах для заселення опустілих хат. При цьому особливо наголошувалося, що «уроженцы Северного Кавказа и Украины вербовке не подлежат» [24, с. 145].

Другою такої трагедії зазнала ще одна українська станиця Кубані – Уманська, де з 20.727 мешканців 17.008 у 1926 році назвалося представниками нашої нації. Після виселення її назва була змінена на Ленінградську.* Новий директор Уманського українського агропедтехнікуму Іван Полежаєв згадував, що 20 лютого 1933 року його викликали до райвідділу НКВС і «предложили собрать все украинские учебники, литературу и передать все туда. Понемногу все проясняется. До революции в этом здании находилась Уманская гимназия, в конце 20-х годов – Уманский украинский агропедтехникум. Моя миссия – ликвидировать украинизацию техникума и ее последствия. Дело нелегкое и не очень приятное» [20, с. 52].

*Можемо стверджувати, що перейменування козацьких станиць українського походження також було продуманою акцією російських шовіністичних сил. Адже ще на початку ХХ століття вони ставили це питання: «Старі станиці, що одержали свої назви від куренів, існуючих ще в Запорозжжі, невільно пробуджують спогади про предків – запорожців і їхню колишню славу і подвиги» [21, с. 95].

Необхідно додати, що українська станиця Поповичівська 31 грудня 1932 року була перейменована на Кагановицьку [20, с. 24].

Червоної армії та ОДПУ оточували щільним кільцем козацькі станиці, не випускаючи з них людей, – тобто прирікали їх на вимирання, оскільки хліб і худобу заздальгідь було забрано.

Становище в одній з них – Незамаївській, де з 12.133 мешканців під час перепису 1926 року 10.150 віднесло себе до українців, яскраво ілюструється спогадами В. Пушка: «... найбільше мабуть погибло люду в Незамаївській, бо не любили тут колхозів і свій хліб не хотіли віддавати задарма. І то ясно, бо добре жили у нас всі козаки. Ще до революції на кожного сина добрячий шмат землі получали, а земля була гарна, ще й всі роботящі були.

Спочатку у нас розкулачили зажиточних козаків та й вислали кілька сотень сімей у Казахстан. Потім почали і козаків середньої зажиточності лякати, ще й батька (був вчителем) в станичному советі принуждали агітувати за колхози. Та козаки не йшли. Пізніше стали хліб відбирати, а люди його ховали.

Через таке сопротивленіє прибули у станицю з войском лєнінградські робочі (один поселився в нашій хаті) та й в кінці літа 1932 всіх здорових чоловіків арештували і позамикали у магазинах на базарі. Через 2 дні вночі всю «козацьку братію», у тому числі і 5-тьох моїх дядьків маршем відправили до Тихорецька, а там поїздами у Сибір. Лєдь батько випросив, щоб діда залишили на його попечітельство, як старого і хворого. Із того заслання в кінці 30-х повернулося не більше сотні козаків(серед виживших і один мій дядько Филип), а остальні там вимерли (чи їх вистріляли).

Тож станиця лишилася без козаків, тоді її окружили войском із кавказців (бо через стару вражду вони не любили козаків), а робочі з Росії пішли походом по станиці із ціпками – вишукували харчі. Позабирали геть чисто все, навіть буряки і семечкі гарбузові по хатах. Це значило, що станиця записана на чорну дошку, котру повісили на стансоветі і намалювали на ній «Черепаху» – медленно ростуть проценти. Тож їсти не було чого, втекти зі станиці люди через войско не могли, а сил бунтувати не було (козаків здорових повивозили).

Зимую 1933 почався страшний мор. Ми лєдвє вижили дякуючи пів мішку пшона. Люди вимирали цілими сім'ями по хатах, як заглянеш у вікно якоїсь хати,

а там рядами лежать трупи. Багато хто вмирав на улиці, іде-іде, сяде – і готовий.

Ранньою весною солдати почали стягати трупи станичників до великих ям. Перед цією катавасією було у станиці більше 15 000 чоловік, а вижило не більше третини. Отак губила козаків совецкая власть.

У меншій мірі, але і пізніше репресували колишніх козаків. Вистачало звичайного доносу, щоб підвести під розстріл будь-якого козака, що колись воював проти Радянської влади [13, с. 24].

Особливо трагічною була доля станиці Полтавська, яка ще з 1917 року стала одним з центрів українського відродження на Кубані і де вже з 1921 року діяв Перший Всеросійський український педагогічний технікум, який два роки очолював видатний український патріот Микола Міхновський. Тож коли 2 листопада 1932 року на нараді в Північно-Кавказькому крайкомі ВКП (б) за участю представників Москви Кагановича і Мікояна постало питання про заведення чорних дощок, то із залу пролунало: «Відомо, що на Північному Кавказі найважча станиця Полтавська, найбільш контрреволюційна, звідки все і починається. І тов. Мікоян знає цю станицю. Треба про неї сказати» [8, арк. 94].

Відгукуюсь на цю пропозицію, тодішній перший секретар крайкому ВКП(б) Борис Шеболдаєв одразу ж заявив, що начальник крайового управління ОДПУ Піляр вживе заходів. І як свідчать документи про так званий саботаж хлібозаготівель, розіслані особисто Й. Сталіним для ознайомлення більшовицької партноменклатури, вже 2 листопада 1932 року начальник особливого відділу 9-ї Донської дивізії Кочергинський допитував козака Полтавської Корнія Гриценка щодо наявності в станиці контрреволюційної організації. Як можна довідатися з протоколу допиту цього хлібороба, провідником українського самостійництва в Полтавській у 1917 – 1919 роках був отаман Григорій Омельченко, авторитетними серед козацтва були також Федот Шаповал, Василь Назаренко, Іларіон Ковтун, Никифор Прищенко, Павло Юрченко, Пимон Шкіль, Павло Марченко, Василь Білик. Останній, до речі, в роки колективізації неодноразово нагадував козакам Полтавської про те, що вони свого часу не послухалися свого отамана Омельченка, котрий передбачав: «радянська влада принесе козацтву злидні й

а там рядами лежать трупи. Багато хто вмирав на улиці, іде-іде, сяде – і готовий.

Ранньою весною солдати почали стягати трупи станичників до великих ям. Перед цією катавасією було у станиці більше 15 000 чоловік, а вижило не більше третини. Отак губила козаків совецкая власть.

У меншій мірі, але і пізніше репресували колишніх козаків. Вистачало звичайного доносу, щоб підвести під розстріл будь-якого козака, що колись воював проти Радянської влади [13, с. 24].

Особливо трагічною була доля станиці Полтавська, яка ще з 1917 року стала одним з центрів українського відродження на Кубані і де вже з 1921 року діяв Перший Всеросійський український педагогічний технікум, який два роки очолював видатний український патріот Микола Міхновський. Тож коли 2 листопада 1932 року на нараді в Північно-Кавказькому крайкомі ВКП (б) за участю представників Москви Кагановича і Мікояна постало питання про заведення чорних дощок, то із залу пролунало: «Відомо, що на Північному Кавказі найважча станиця Полтавська, найбільш контрреволюційна, звідки все і починається. І тов. Мікоян знає цю станицю. Треба про неї сказати» [8, арк. 94].

Відгукуюсь на цю пропозицію, тодішній перший секретар крайкому ВКП(б) Борис Шеболдаєв одразу ж заявив, що начальник крайового управління ОДПУ Піляр вживе заходів. І як свідчать документи про так званий саботаж хлібозаготівель, розіслані особисто Й. Сталіним для ознайомлення більшовицької партноменклатури, вже 2 листопада 1932 року начальник особливого відділу 9-ї Донської дивізії Кочергинський допитував козака Полтавської Корнія Гриценка щодо наявності в станиці контрреволюційної організації. Як можна довідатися з протоколу допиту цього хлібороба, провідником українського самостійництва в Полтавській у 1917 – 1919 роках був отаман Григорій Омельченко, авторитетними серед козацтва були також Федот Шаповал, Василь Назаренко, Іларіон Ковтун, Никифор Прищенко, Павло Юрченко, Пимон Шкіль, Павло Марченко, Василь Білик. Останній, до речі, в роки колективізації неодноразово нагадував козакам Полтавської про те, що вони свого часу не послухалися свого отамана Омельченка, котрий передбачав: «радянська влада принесе козацтву злидні й

розорення». Відтак, мовляв, «дурнями ми були, що не послухалися його заклику до кінця боротися з більшовиками. Збулися всі передбачення Омельченка. Втратили ми свою козацьку волю. Кращих людей козаків відірвали від своїх родин – вислали, і господарства наші розорені. Нам треба триматися міцно єдиним фронтом. До колгоспу не вступати, не сіяти жодної десятини, оскільки влада відібрала в нас худобу, тягло й інвентар, хай на полях росте бур'ян» [6, арк. 13].

Систематична агітація проти колгоспів, яку вели вказані козаки на чолі з Василем Біликом, створила революційну ситуацію в Полтавській, в результаті якої в березні 1931 року в станиці стався «бабський бунт», спрямований проти колективізації й супроводжуваний розгромом колгоспного майна. 8 листопада 1932 року згаданий Піляр, керівник ОДПУ на Північному Кавказі, доповідав про репресії щодо української станиці Полтавська, котра «протягом усіх років існування Радянської влади на Кубані була однією з найбільш контрреволюційно активних, очолюючи контрреволюційну організовану діяльність у районі» [23, с. 530].

У ході здійснення нової каральної акції одразу ж після вищезгаданої ростовської наради було заарештовано 479 осіб, крім того, в ніч на 8 листопада 1932 року ще 240 мешканців Полтавської [23, с. 530].

Серед заарештованих були названі вище національно свідомі Василь Білик, Пимон Шкіль і Іларіон Ковтун, котрі на допитах підтвердили свою приналежність до активних противників більшовицької влади, а також козаки Никифор й Олексій Линські, Никифор Кучма, Василь Уразка, Йосип Ковтун, Трохим Капуста, Спиридон Павленко, Іван Левченко, Федір Летюк, Пимон Нудьга й сотні інших [6, арк. 11].

А далі більшовицька влада вже депортувала нащадків козаків куреня Полтавського Війська Запорозького ешелонами. Так, з 5 по 7 грудня 1932 року зі станиці Полтавська відправлено 208 родин в кількості 1097 осіб, які направлялися на станцію Осокарівка в Казахстані [10].

І тільки тоді з'являється офіційна директива про виселення станиці

Полтавська. Постанова ЦК ВКП(б) і Ради Народних Комісарів СРСР «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі і в Західній області» від 14 грудня 1932 року, якою санкціонуються репресії – аж до розстрілу – щодо тих, хто нібито саботує здачу зерна державі, не тільки вказує «Северокавказскому крайкому и крайисполкому, что легкомысленная, не вытекающая из культурных интересов населения, не большевистская «украинизация» почти половины районов Севкавказа при полном отсутствии контроля за украинизацией школы и печати со стороны краевых органов дала легальную форму врагам советской власти со стороны кулаков, офицерства, реэмигрантов-казаков, участников Кубанской Рады и т. д.» [7, арк. 237], а й ставить завдання з метою розгрому спротиву хлібозаготівель куркульських елементів і їх партійних і безпартійних прислужників» вдатися до цілого ряду репресивних заходів, що стосуються тільки української нації:

«а) Выселить в кратчайший срок в северные области СССР из станицы Полтавской (Северный Кавказ), как наиболее контрреволюционной, всех жителей за исключением действительно преданных совласти и не замешанных в саботаже хлебозаготовок колхозников и единоличников и заселить эту станицу добросовестными колхозниками-красноармейцами, работающими в условиях малоземелья и на неудобных землях в других краях, передав им все земли и озимые посевы, строения, инвентарь и скот выселяемых...

д) Немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов «украинизированных» районов, а также все издающиеся газеты и журналы с украинского языка на русский язык, как более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык. ЦК и СНК обязывают крайком и крайисполком срочно проверить и улучшить состав работников школ в «украинизированных» районах» [7, арк. 237].

Усвідомлення суті цього директивного документа і дає нам підставу говорити про геноцид саме українського народу, бо в постанові ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 14 грудня 1932 року «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі і в Західній області» не йдеться про припинення коренізації,

скажімо, білорусів, котрих було дуже багато в останній, тобто на нинішній Смоленщині. Не йдеться в ній і про виселення білоруських сіл Смоленщини, де також не виконувалися плани непосильних хлібозаготівель.

Це тільки в розвиток московської директиви постановою президії Північно-Кавказького крайового виконавчого комітету від 26 грудня 1932 року передбачалося:

«1. Немедленно приостановить дальнейшую украинизацию во всех районах и станицах Северо-Кавказского края.

2. Перевести к 1-му января 1933 года все делопроизводство советских организаций в станицах и районах на русский язык.

3. В 3-дневный срок перевести все украинизированные газеты на русский язык, а также листовки, брошюры, стенгазеты, многотиражки и прочую литературу, выходившую на украинском языке, и в дальнейшем издавать их на русском языке.

4. Перевести преподавание на всех работающих краткосрочных курсах (советских, педагогических, колхозных и т. д.) на русский язык.

5. Предложить КрайОНО подготовить необходимые мероприятия для перевода к осени 1933 г. преподавания во всех школах на русский язык и по укреплению учительского состава украинизированных школ и предоставить на обсуждение Президиума СККрайисполкома.

6. Радиовещание на украинском языке прекратить.

7. Обязать РИКи разъяснить настоящее решение на общих собраниях и Пленумах Советов» [4, арк. 614].

Після того, як крайові власті продублювали ухвалу Кремля, вони розгорнули вже широкомасштабну депортацію нащадків запорозьких козаків з Полтавської: станом на 19 грудня з Полтавської вже було виселено 2158 родин у кількості 9.187 осіб. Згідно зі спецповідомленням ОДПУ станом на 26 грудня 1932 року депортація продовжувалася: «25 и 26 декабря отправлено 2 эшелона с выселяемыми. В обох ешелонах отправлено 886 семей – 3825 человек» [22, с. 611].

Але оскільки план хлібоздачі всерівно не виконувався, то секретар Слов'янського райкому ВКП(б) заявив на крайовій селекторній нараді: «Придется еще раз пустить кровь, еще раз ломать хребты по-настоящему так, чтобы это чувствовалось и отражалось на работе по выполнению плана хлебозаготовок» [22, с. 25 – 26].

Водночас на території Північного Кавказу поширювалася спеціальна брошура «За что станица Полтавская выселяется в северные края», яка виправдовувала брутальну депортацію корінних хліборобів Кубані.

Один з комуністів-червоноармійців, посланих у ті дні в станицю Полтавську, хвалився «сумлінням» своїх соратників: «Мы за несколько дней нашли 475 ям с пшеницей, отобрали 1280 сабель, 50 пик, около 200 винтовок, 700 наганов и десятки ящиков патронов разных систем. За это станицу выслали на Соловки (в дійсності в Осокарівку. – В. С.) – 2250 семей, или 12500 человек, порядочное количество казаков уже расстреляли, и многие еще подлежат расстрелу... Станица Полтавская на военном положении» [20, с. 117].

Відтак 31 грудня 1932 року появляється постанова: «Снять с черной доски ст. Полтавскую (Славянского района) ввиду законченного выселения ее жителей из пределов края и заселения ее колхозниками, переселенными с Севера.

Поручить крайисполкому переименовать эту станицу, учтя желание вновь вселившихся...» [20, с. 614].

У ті дні до Полтавської почали прибувати і переселенці-колгоспники з Уралу, Московської й Ленінградської областей, Білорусі, звільнені в запас червоноармійці й ветерани ОДПУ – по 350 з Ленінградського, Білоруського й Московського військових округів, 250 – з Українського і 200 – з Приволзького. Наприкінці місяця їх уже налічувалось тут понад дві тисячі. У перейменованій на Красноармейську Полтавській почав виходити бойовий листок «Красноармейская звезда». На це перейменування крайова газета «Молот» відгукнулася таким пасажем: «Нет больше «черной станицы» Полтавской, а есть цветущая станица Красноармейская».

В іншому випуску цієї газети на першій сторінці великими літерами було

набрано: «Нет больше станицы Полтавской – националистического кулацко-петлюровского гнезда на Кубани! Есть станица Красноармейская – верная опора советской власти и колхозного строя!» [18, с. 124].

Як свідчить російський дослідник В. Чуркін, операція по знищенню українства на Кубані й заселення її вихідцями з російської глибинки планувалася заздалегідь і розроблялася до дрібниць. Так, за тиждень до депортації станиці Полтавської заступник наркома з військових і морських справ СРСР Михайло Тухачевський підписав таємну директиву, якою передбачалося до 10 січня 1933 року здійснити набір «особенно надежных в политическом отношении» серед тих, хто був в армійських рядах для заселення опустілих хат. При цьому особливо наголошувалося, що «уроженцы Северного Кавказа и Украины вербовке не подлежат» [24, с. 145].

Другою такої трагедії зазнала ще одна українська станиця Кубані – Уманська, де з 20.727 мешканців 17.008 у 1926 році назвалося представниками нашої нації. Після виселення її назва була змінена на Ленінградську.* Новий директор Уманського українського агропедтехнікуму Іван Полежаєв згадував, що 20 лютого 1933 року його викликали до райвідділу НКВС і «предложили собрать все украинские учебники, литературу и передать все туда. Понемногу все проясняется. До революции в этом здании находилась Уманская гимназия, в конце 20-х годов – Уманский украинский агропедтехникум. Моя миссия – ликвидировать украинизацию техникума и ее последствия. Дело нелегкое и не очень приятное» [20, с. 52].

*Можемо стверджувати, що перейменування козацьких станиць українського походження також було продуманою акцією російських шовіністичних сил. Адже ще на початку ХХ століття вони ставили це питання: «Старі станиці, що одержали свої назви від куренів, існуючих ще в Запорозжжі, невільно пробуджують спогади про предків – запорожців і їхню колишню славу і подвиги» [21, с. 95].

Необхідно додати, що українська станиця Поповичівська 31 грудня 1932 року була перейменована на Кагановицьку [20, с. 24].

Тим часом виселення кубанських станиць продовжувалося. 31 грудня 1932 року Північно-Кавказький крайком ВКП(б) ухвалив рішення про виселення ще однієї української станиці – Медведівської Тимашевського району [8, арк. 7].

У ній, до речі, мешкало 18.146 жителів за переписом 1926 року, з яких 15.222 признавалося до українства.

Виконуючи волю Кремля, одразу ж було припинено діяльність видавництв «Червоний прапор» і «Радянський станичник», Краснодарська філія Державного видавництва України з її представництвами на Кубані і Північному Кавказі зупинила розповсюдження української літератури і періодики. Водночас у людних місцях палили українські книжки з хат-читалень. Відтак місцеве населення змушене було читати лише російськомовні видання. Тих, хто поширював українське слово, знищували або висилали до сибірських концтаборів – така доля спіткала, зокрема, півтори тисячі вчителів. З 28 березня 1933 року ліквідувався і крайовий український театр [5, арк. 42].

Треба зазначити: незважаючи на те, що українізація на Кубані відбувалася легально, однак після згаданої постанови від 14 грудня 1932 року, як правило, всі українські вчителі зазнали репресій. Так, директору Уманського українського агропедтехнікуму Покотилу світила дорога в «места не столь отдаленные», тобто, в Сибір, були відправлені в північні краї педагоги новодерев'янківських шкіл імені Тараса Шевченка й Івана Франка Ю. Фоменко, С. Бреславець, М. Полтавець [15, с. 123].

А голод тимчасом охопив абсолютну більшість цього хліборобського регіону. Серед «особливо неблагополучних» районів Північно-Кавказького краю щодо поширення цього нещастя російський дослідник В. Кондрашин називає такі кубанські, як Єйський, Канівський, Коренівський, Краснодарський, Староменський, а також ставропільський Курсавський. Перепис 1926 року зафіксував у Єйському районі 74.037 українців і 23.568 росіян, у Канівському відповідно 45.451 і 8.130, Коренівському – 76.422 і 36.939, Краснодарському – 102.831 і 18.086, Староменському – 65.488 і 9.583, а в Курсавському – 57.665 і 8.767. Зрештою, нам небайдужа доля і тих 35.115 українців у названих В.

Тим часом виселення кубанських станиць продовжувалося. 31 грудня 1932 року Північно-Кавказький крайком ВКП(б) ухвалив рішення про виселення ще однієї української станиці – Медведівської Тимашевського району [8, арк. 7].

У ній, до речі, мешкало 18.146 жителів за переписом 1926 року, з яких 15.222 признавалося до українства.

Виконуючи волю Кремля, одразу ж було припинено діяльність видавництв «Червоний прапор» і «Радянський станичник», Краснодарська філія Державного видавництва України з її представництвами на Кубані і Північному Кавказі зупинила розповсюдження української літератури і періодики. Водночас у людних місцях палили українські книжки з хат-читалень. Відтак місцеве населення змушене було читати лише російськомовні видання. Тих, хто поширював українське слово, знищували або висилали до сибірських концтаборів – така доля спіткала, зокрема, півтори тисячі вчителів. З 28 березня 1933 року ліквідувався і крайовий український театр [5, арк. 42].

Треба зазначити: незважаючи на те, що українізація на Кубані відбувалася легально, однак після згаданої постанови від 14 грудня 1932 року, як правило, всі українські вчителі зазнали репресій. Так, директору Уманського українського агропедтехнікуму Покотилу світила дорога в «места не столь отдаленные», тобто, в Сибір, були відправлені в північні краї педагоги новодерев'янківських шкіл імені Тараса Шевченка й Івана Франка Ю. Фоменко, С. Бреславець, М. Полтавець [15, с. 123].

А голод тимчасом охопив абсолютну більшість цього хліборобського регіону. Серед «особливо неблагополучних» районів Північно-Кавказького краю щодо поширення цього нещастя російський дослідник В. Кондрашин називає такі кубанські, як Єйський, Канівський, Коренівський, Краснодарський, Староменський, а також ставропільський Курсавський. Перепис 1926 року зафіксував у Єйському районі 74.037 українців і 23.568 росіян, у Канівському відповідно 45.451 і 8.130, Коренівському – 76.422 і 36.939, Краснодарському – 102.831 і 18.086, Староменському – 65.488 і 9.583, а в Курсавському – 57.665 і 8.767. Зрештою, нам небайдужа доля і тих 35.115 українців у названих В.

Кондрашиним Армавірському й 11.514 в Курганинському районах, де кількісно на той час (за переписом 1926 року) уже переважали росіяни.

Для розуміння цілеспрямованості дій більшовицької влади щодо корінного козацького населення важливими є спогади колишнього комсомольського керівника станиці Новодерев'янківської Іллі Вариводи. Ця станиця, яка за переписом 1926 року була в абсолютній більшості українською (10.507 українців з 12.481), також потрапила на «чорну дошку». Так-от, Варивода згадує про те, як начальник політвідділу Зайцев щовечора заслуховував доповіді голів місцевих колгоспів: «У тебе сьогодні скільки сдохло? 70 человек. Мало! А у тебе? 50 человек. Мало!!» [20, с. 126].

Крім названих станиць, з листопада 1932 по січень 1933 на Північному Кавказі ще 11 були занесені на чорну дошку – 2 донських (Боковська Вешенського(852 осіб населення, в тому числі 845 росіян) і Мешковська Верньодонського(2.643, 2.153 росіян, 171 українців) і 8 кубанських – Новорождественська Тихорецького (12.023, 11.550 росіян), Темиргоївська Курганинського (12.626, 10.716 росіян), Стародерев'янківська Канівського (7.230, 6.529 українців), Урупська (13.182, 8.190 росіян, 4.592 українців), Ладозька Усть-Лабинського (11.801, 9.039 росіян, 2.002 українців), Старокорсунська Краснодарського (12.273, 10.477 українців), Старощербинівська Єйського (17.001, 14.453 українців і Платнирівська Коренівського (13.925, 11.628) (Поселенные итоги переписи 1926 г. по Северо-Кавказскому краю. – Ростов-на-Дону, 1929).

Є й ще одне документальне підтвердження того, що саме проти українського селянства спрямовувався голодовий удар Кремля. Адже забравши все їстівне в українського населення, влада не дозволила йому роздобути засоби для існування в інших регіонах СРСР. Постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР за підписами Сталіна і Молотова від 22 січня 1933 року про заборону виїзду стосувалася селян України й Кубані, де за переписом 1926 року українців нараховувалося 915.450, тобто більше двох третин від усього населення [12, С. 146].

Цим документом, до речі, каральним органам доручалося арештовувати тих

«селян України і Північного Кавказу, що пробралися на північ», а після того, коли серед них будуть відібрані «контрреволюційні елементи, повертати інших у місця їхнього проживання» [22, С. 611].

Тут мусимо додати, що коли голодні казахи вдавалися до так званого відкочів'я, тобто перебиралися на якийсь період до районів Західного Сибіру, Киргизії, Узбекистану, Поволжя, навіть до Китаю, то стосовно їх ніяких постанов про насильницьке повернення в архівах не виявлено. Навпаки, маємо всі підстави заявити, що комуністична влада Казахстану, котрий тоді належав до Російської республіки, всіляко намагалася затримати їх на сусідніх, більш забезпечених територіях – аж до сприятливих обставин.

Поширену практику відкочування голодних казахів у навколишні регіони підтверджують і російські автори. Так, Віктор Кондрашин стверджує, що казахи мали можливість, скажімо, в Поволжі навіть працевлаштуватися цілими господарствами в період голодомору. Наприклад, у Сорочинському районі Середньо-Волзького краю в той скрутний час, за свідченнями цього автора, трудилося 81 господарство в кількості 391 особи [14, с. 188].

Тобто, казахам не забороняли шукати продукти харчування за межами своєї республіки. Про це, до речі, свідчать і десятки архівних документів, виявлених нами у Казахстані. Скажімо, в телеграмі керівників Казахстану Мірзояна і Кулумбетова від 29 серпня 1933 року наводяться дані про те, що тільки в Середньо-Волзькому краї Російської Федерації на той час перебувало «влаштованих казахів на різних роботах 15.386 осіб» [1, арк. 101].

Зрештою, прохання керівництва Казахстану про продовольче забезпечення відкочівників адресувалися до сусідніх регіонів ще з березня 1932 року. Зокрема, про це йдеться в телеграмах першого секретаря крайкому ВКП (б) Голощокіна до його колеги в Новосибірську Ейхе [2, арк. 60, 65].

І сусідні регіони справді прислухалися до цих прохань, тим паче, що постановою Всесоюзного центрального виконавчого комітету від 10 березня 1932 року передбачалося таку роботу організувати. Зокрема, постанова Башкирського обкому ВКП (б) від 14 жовтня 1933 року підсумовує виконання цієї

московської директиви [3, арк. 230].

У Казахстані нині навіть опубліковано спеціальне дослідження про те, як голодні казахи рятувалися від смерті в Західному Сибіру [17, с. 12].

Голодомор 1932 – 1933 років справді завдав нищівного удару по українству Кубані. Скажімо, якщо за переписом 1926 року українців на теренах майбутнього Краснодарського краю було 1.580.895 осіб, то в 1939 там їх виявилось лише 143.744 [11].

Таким чином українське населення Кубані скоротилося на 1 мільйон 437.151 осіб. Дослідники з Кубані визнають, що «перш за все це наслідки колективізації, репресій, голоду, коли скорочення місцевого населення (переважно українського) компенсувалося масовими міграційними потоками з південноросійських і центральних областей Росії, з Ростовської області і Ставропольського краю для того, щоб заселити опустілі станиці. У своїй масі і цей міграційний потік в етнічному плані був російським» [19, с. 52].

Кубанські дослідники також визнають, що швидке зростання кількості росіян й відповідне зменшення чисельності українців у 30-х роках минулого століття у цьому регіоні пов'язується із зміною останніми національної самосвідомості. А це сталося під впливом цілеспрямованих антиукраїнських репресій, починаючи з сумнозвісної постанови Кремля від 14 грудня 1932 року.

Сьогодні, до речі, в нинішньому Краснодарському краї заявили себе українцями 131.774 особи (2,57 відсотка від усього населення), у той час коли на відповідній території 80 років це була найбільша етнічна група в абсолютному вираженні.

Джерела та література:

1. Архів Президента Казахстану (Алмати): Ф.141. – Оп. 1. – Спр. 5729. – Арк. 101.
2. Архів Президента Казахстану (Алмати): Ф.141. – Оп. 1. – Спр. 5194. – Арк. 60, 65.
3. Архів Президента Казахстану (Алмати): Ф.141. – Оп. 1. – Спр. 5763. – Арк. 230.
4. Державний архів Краснодарського краю: Ф. Р–1594. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк.

614.

5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України – далі (ЦДАВОВУ): Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 374. – Арк. 42.
6. . Центральний державний архів громадських об'єднань України - далі (ЦДАГОУ): Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5242. – Арк. 13.
7. ЦДАГОУ: Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5243. – Арк. 237.
8. Центр збереження документів новітньої історії Ростовської області: Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 1249. – Арк. 7.
9. Центр збереження документів новітньої історії Ростовської області: Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 1286. – Арк. 94.
10. Вольная Кубань (Краснодар). – 2006. – 1 декабря.
11. Всесоюзная перепись населения 1926 г. – М., 1928; Всесоюзная перепись населения 1939 г. Основные итоги. – М., 1992.
12. Всесоюзная перепись населения 1926 года. – М., 1930. – Т. 39. – С. 146.
13. Из козацької минувшини (Спогади українських кубанських козаків). – Упорядник В. Задунайський. – Донецьк, 2006. – С. 24.
14. Кондрашин В. Голод 1932 – 1933 годов: трагедия российской деревни. – Москва: Российская политическая энциклопедия, 2008. – С. 188.
15. Кубанский сборник (Краснодар). – 2007. – Вип. II. – С. 123.
16. Кубань – Україна. Питання історико-культурної взаємодії. – Краснодар, 2007. – Випуск 2. – С. 95.
17. Малышева М., Познанский В. Казахи – беженцы от голода в Западной Сибири. 1931 – 1934 год. – Алматы, 1999. – С. 12.
18. Проблеми історії України. Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Спеціальний випуск. До 75-х роковин голодомору-геноциду в Україні. – К.: Інститут історії Національної академії наук України, 2008. – С. 124.
19. Ракачев В. Украинцы на Кубани: особенности демографической истории // Кубань-Україна: вопросы историко-культурного взаимодействия. – Краснодар, 2006. – Выпуск 1. – С. 52.
20. Родная Кубань(Краснодар). – 2002. – № 3. – С. 126.

21. Самовтор С. Переименование кубанских станиц и хуторов в 1910 – 1912 гг. // Кубань – Україна. Питання історико-культурної взаємодії. – Краснодар, 2007. – Випуск 2. – С. 95.
22. Трагедия советской деревни. – Т. 3. 1930. – 1933. – С. 611.
23. Трагедия советской деревни. – V/7 2001. – Т. 3. 1930 – 1933. – С. 530.
24. Чуркин В. Неизвестная война // Дон (Ростов-на-Дону). – 1991. – № 7. – С. 145.

Світлана Зубченко

Голодомор як наслідок ідеології і методів комуністичного будівництва в Україні

Розглядаються характерні для 30-х рр.. методи здійснення соціалістичного будівництва воєнно-комуністичними методами в Україні, що спричинили Голодомор-геноцид українського селянства.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, етноцид, сталінський режим, злочин проти людства, національні райони.

A typical 30's. implementation methods of socialist construction, military and communist methods in Ukraine, which caused famine-genocide of the Ukrainian peasantry

Keywords: famine, genocide, ethnocide, the Stalinist regime, a crime against humanity, ethnic districts.

В історичній літературі немає одностайності думок щодо причин і наслідків голодомору 1932-1933 рр. Радянська історіографія заперечувала існування голодомору, а мільйони селянських жертв називала вигадкою націоналістів.